

como su Magestad de Filipo entrò en
Valencia) otra cortina en diferente
lugar, i vióse el Rei Amor en for-
ma de Serafin, en una Cruz, i de
los pies, manos, i Costado salian unos
Raios de sangre, bechos de una Seda
velada sutilissima, que daban en un
Caliz que estaba enfrente de

Sobre el mot castellà «rayo» que apareix en textos del Siglo de Oro amb el significat de «raig»

Autor: Alex Sendra

Data de publicació: 25-06-2012

Quan trobem en textos castellans del Siglo de Oro l'expressió "rayo de sangre", "rayo de leche", "rayo de agua", "rayo de aceite" o "rayo de vino", ¿som davant d'una expressió genuïnament castellana dels segles XVI i XVII, desconeguda dels catalans d'avui, o d'una mala traducció, d'una traducció barroera d'un text català i coneguda de tothom? L'Àlex Sendra ens ho explica en aquest article.

Vam veure amb la paraula "bostezo" com la Real Academia Española va assimilant el que es troba al Siglo de Oro al llarg de les edicions del seu diccionari¹. Les males traduccions de "badall" amb el significat d'escletxa són assimilades pels diversos diccionaris de la Real Academia (DRAE), no en general, sinó en casos particulars.

Vegem-ne un altre cas amb la paraula "rayo":

Aquest fragment de Tirante el Blanco, "salía un grand rayo de agua muy clara, que venía del río por caños de plata"², és comentat per En Martí de Riquer: "rayo, en l'original raig, té el valor de chorro"³.

Al Tirante apareixen altres "rayos" de diferents líquids: "rayo de azeyte"⁴, traducció de raig d'oli⁵ i "rayo de vino"⁶, traducció de raig de vi⁷.

Podem trobar el mateix al Siglo de Oro de la mà de Lope de Vega. A La Dorotea, hi veiem:

"Las ruedas sonoras / El silencio rompían, / Haciendo a rayos de agua / Esferas cristalinas"⁸.

I a El Peregrino en su patria, ens diu: "vióse al Rey Amor en forma de serafín en una cruz, y de los pies, manos y

costados salían unos rayos de sangre, hechos de una seda colorada sutilísima, que daban en un cáliz, que estaba enfrente de un altar ricamente aderezado."9

O de Santa Teresa de Jesús:

"Porque de aquellos pechos divinos adonde parece está Dios siempre sustentando el alma salen unos rayos de leche que toda la gente del castillo conorta"10.

Entre d'altres, Pedro de La Sierra també escriu:

"Y sin aguardar respuesta, trava de la rama con grandísima furia, la cual arrancó del árbol, quedándose con ella en las manos. Y salió del lugar donde se arrancó un rayo de sangre que a la reina le bañó las armas"11.

I Fray Luis de Granada:

"Aquí la hartura de los ángeles es sustentada con un rayo de leche"12.

O Luis Cabrera de Córdoba:

"Alumbró Nuestro Señor á la Reina á primero de este mes, á la noche entra las diez y las once, de una hija, la cual no abrió la boca para tomar el pecho hasta el día siguiente á medio día, y aun entonces hubieron de usar de artificio para que la abriese, y lo pudiesen echar algunos rayos de leche; porque de otra manera, aunque le ponía el ama el pezon en la boca, no paladeaba"13.

Observada tota aquesta varietat de "rayos" de líquids del Siglo de Oro, anem a veure si els podem trobar als diccionaris oficials del castellà.

Observem que al Covarrubias, a l'entrada "rayo" 14, no trobem el que anem buscant. Al primer diccionari de la RAE on ix "rayo", al de 173715, tampoc el trobem amb aquest significat. Tampoc a l'edició del 1780 ni a la del 1783 ni a la del 1791.

Fins a l'edició del 1803 ningú a la RAE no recorda que "rayo" en castellà se suposa que pot voler dir "chorro", com "demostra" el Siglo de Oro, i quan ho fan és per al cas concret de la llet que ix d'un pit:

DRAE 1803: "Rayo de leche. El hilo, ó caño de leche que arroja el pezon del pecho de las mugeres que crian. Saliens lac è mamma feminae".

L'edició en curs és la 22^a, del 200116 i encara no s'han recordat que en castellà "rayo" s'aplicava a d'altres líquids que no la llet. Amb aquesta entrada afegida el 1803 poden assimilar "rayos de leche" com el citat de Santa Teresa de Jesús, el de Fray Luis de Granada o el de Luis Cabrera de Córdoba.

Resten per assimilar d'altres "rayos" com els dos citats de Lope de Vega o el de Pedro de la Sierra. Perquè aquesta és una feina principal en la RAE, fer com hem vist que van fer el 1803 amb "rayo de leche", convertir males traduccions del català en mostres del millor castellà de tots els temps, el castellà del Siglo de Oro.

Què espera la RAE per incorporar l'entrada "rayo de sangre" amb el significat de "seda colorada, generalmente sutilísima, que cuando el Rey Amor está representado en una cruz, simula un chorro de sangre que le sale de los pies, manos o costados, y que dan en un cáliz que a tal efecto es situado enfrente de un altar ricamente aderezado"? Lope de Vega demuestra que "rayo de sangre" es feia servir a la Castella del Siglo de Oro amb aquest significat!

En edicions posteriors poden ampliar l'entrada amb "chorro de sangre que en algunas leyendas salía del tronco de los árboles del lugar donde se arrancaba una rama, anteriormente trabada furiosamente por alguna reina que no había aguardado respuesta". Pedro de La Sierra demuestra que "rayo de sangre" es feia servir a la Castella del Siglo de Oro amb aquest altre significat!

Com n'era de ric el castellà del Siglo de Oro! Quans matisos, quantes expressions que denoten un registre

extremadament complet, superior!

S'entén que la RAE quede tan enlluernada per la minoria de joies que s'hi poden veure en la superfície d'aquest immens tresor lingüístic que és "el mejor castellano que vieron los siglos", que els faça por endinsar-s'hi. Que s'apliquen un protector solar ben espés, unes ulleres de soldador i a furgar-hi sense modèstia!

No s'han de preocupar de quedar massa orgullosos d'aquest llegat. No han de caure en un excés de moderació i, per exemple, interpretar que potser el castellà del Siglo de Oro no era tan meravellós, i que "rayo" simplement a voltes volia dir "chorro". Amb aquesta generalització empobririen amb un monòton gris el que sembla va ser tot un arc de sant Martí de "rayos".

I això seria molt injust per al castellà del Siglo de Oro: si l'acadèmic que fa més temps que RAEja, En Riquer, expert en el castellà del Siglo de Oro com el que més, veu tan estrany al Tirante el Blanco fer servir "rayo" per a dir "chorro" que ho ha d'explicar com una mala traducció del català "raig", és precisament perquè no li sona que en castellà "rayo" haja volgut dir mai "chorro" en general.

A més, és igual de quina manera van traduir el Tirant lo Blanch al castellà el 1511! ¿O no va ser publicat el 1974 en la col·lecció de "Clásicos castellanos" el Tirante el Blanco, com si fóra una obra tan castellana, tan anònima i tan del Siglo de Oro com el Lazarillo de Tormes? No els ha d'igualar la festa que una obra del Siglo de Oro, el Tirante el Blanco, haja tingut la xamba de veure apareixer segles després escapolit de la crema el seu original en català.

Àlex Sendra

1 <http://www.inh.cat/articles/Notes-sobre-el-mot-castella-bostezo-que-apareix-en-textos-del-siglo-de-oro>

2 ANÒNIM, Tirante el Blanco [Valladolid, 1511]; edició, introducció i notes de Martín de Riquer Espasa-Calpe, Clásicos castellanos, Madrid, 1974, Vol. I, p. 151, línia 16.

3 Ídem, nota 16.

4 Ídem, línia 26.

5 Tirant lo Blanch; edició de 1497 d'En Gumiel, cap. 55, fol. d 7r.

<http://bib.cervantesvirtual.com/servlet/SirveObras/08146287511370295332268/ima0060.htm>

6 ANÒNIM, Tirante el Blanco, ob. cit., Vol I, p.152, línia 5.

7 Veure nota 5.

8 LOPE DE VEGA CARPIO, La Dorotea [1632]; a cura d'Edwin S. Morby, Castalia, Madrid, 1988, p. 175.

9 LOPE DE VEGA CARPIO, El peregrino en su patria [1604]; edició de Juan Bautista Avallé-Arce, Castalia, Madrid, 1973, p. 233.

10 SANTA TERESA DE JESÚS, Las moradas del castillo interior [1577]; a cura de Dámaso Chicharro, Biblioteca Nueva, Madrid, 1999, p. 438.

11 PEDRO DE LA SIERRA, Espejo de príncipes y caballeros, segunda parte [1580]; edició de José Julio Martín Romero, Centro de Estudios Cervantinos, Alcalá de Henares, 2003, p. 67V.

12 FRAY LUIS DE GRANADA, Adiciones al Memorial de la Vida Cristiana [1574]; Fray Justo Cuervo, Imprenta de la hija de Gómez Fuentenebro, Madrid, 1907, p. 300.

13 LUIS CABRERA DE CÓRDOBA, Relación de las cosas sucedidas en la corte de España desde 1599 hasta 1614, [c. 1614]; Imprenta de J. Martín Alegría, Madrid, 1857, p. 166.

14 <http://bib.cervantesvirtual.com/servlet/SirveObras/80250529545703831976613/index.htm>

<http://bib.cervantesvirtual.com/servlet/SirveObras/80250529545703831976613/ima1048.htm>

<http://bib.cervantesvirtual.com/servlet/SirveObras/80250529545703831976613/ima1049.htm>

15 <http://buscon.rae.es/ntlle/SrvltGUISalirNtlle>.

16 <http://www.rae.es/rae.html>